

Razgovor s prof. dr. sc. Mladenom Tomorado

Razgovarao: Bruno Bogović¹

Mladen Tomorad² rođen je u Zagrebu 1971. godine, gdje je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirao je na jednopredmetnom studiju povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1997.), gdje je i magistrirao (2001.). Doktorirao je 2006. na temu *Model računalne obrade i prezentacije staroegipatskih*

predmeta u muzejskim zbirkama u Hrvatskoj na Odsjeku za informacijske znanosti (muzeologija) Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Studij egiptologije završio je 2009. na University of Manchester obranom teme *Shabits from the Archeological Museum in Zagreb, Croatia*.

Od 2000. do 2011. bio je zaposlen kao znanstveni novak na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a od travnja 2011. do veljače 2020. radio je kao docent na Odjelu za povijest Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, dok je u ožujku 2020. izabran u zvanje izvanrednog profesora. Godine 2025. postao je redoviti profesor na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Autor je brojnih znanstvenih radova u zemlji i inozemstvu te nekoliko monografija, među kojima se ističu *Stari Egipat: povijest i kultura* (2023.) i *Stara povijest* (2025.).³ Stručno se bavi poviješću sta-

1 mag. educ. hist. et mag. educ. soc., Druga gimnazija Varaždin, Hallerova aleja 6a, Varaždin, bruno236bogovic@gmail.com.

2 Fotografirao Bruno Bogović, predavanje prof. dr. sc. Mladena Tomorada pod nazivom „Pogrebni običaji u starom Egiptu“ za učenike/ce polaznike Centra izvrsnosti za nacionalnu povijest Varaždinske županije održano u Gradskom muzeju Varaždin, prosinac 2024. godine.

3 Autor ovog intervjua je netom prije otvorenja prošlogodišnjeg *Interlibera* (2024.) razgovarao s prof. dr. sc.

rog Egipta, općom poviješću starog vijeka, muzeologijom, primjenama informacijskih tehnologija u povijesti⁴, poviješću SAD-a do 19. stoljeća te percepcijom povijesti u suvremenoj kulturi.⁵

Vaša nova knjiga *Stara povijest* (2025.) obuhvaća prapovijest, civilizacije starog Istoka, Grčku, Rim te hrvatski povijesni prostor – sve u jednoj sintezi na hrvatskom jeziku, s više od 1400 slika, crteža i zemljovida. Što Vas je potaknulo na ovako opsežan projekt i koju prazninu na hrvatskom tržištu njime popunjavate?

Moja najnovija knjiga *Stara povijest*, koja je izišla iz tiska potkraj srpnja 2025., nastajala je dugi niz godina. Ideja da napišem jedno takvo sveobuhvatno djelo nastala je još sredinom prošlog desetljeća nakon rada na brojnim udžbenicima povijesti za osnovnu i srednju školu. Budući da u Hrvatskoj do sada nije postajalo jedno sveobuhvatno djelo koje obuhvaća široki raspon tema vezanih uz staru povijest, odlučio sam se napisati jedan temeljni pregled koji obuhvaća više od dva milijuna godina ljudske povijesti. Za razliku od mojih drugih knjiga, ovaj sam tekst želio učiniti što jednostavnijim za čitanje te kroz sintezu pregleda dati najvažnije informacije o razvoju mnogobrojnih kultura i civilizacija stare povijesti. Zbog toga knjiga ne sadržava znanstvene bilješke. Popis velikog broja izvora i literature također je reduciran izborom knjiga kojima sam se najviše služio prilikom pisanja.

Cijeli projekt nastao je i zbog odlične suradnje s izdavačkom kućom Školska knjiga, koju sam upravo započeo s knjigom *Stari Egipat*. Budući da u Hrvatskoj do sada nije postojalo niti jedno djelo koje obuhvaća široki raspon povijesti od nastanka prvih lju-

---

Mladenom Tomoradom kako bi akademskoj javnosti predstavio knjigu *Stari Egipat: povijest i kultura*. Vidjeti više na: *Akademski.hr*, Jedinstveno historiografsko djelo o starom Egiptu. <https://www.akademski.hr/jedinstveno-historiografsko-djelo-o-starom-egiptu/>. Posljednji pristup 29. 7. 2025.

4 *Stara povijest – Moderan magazin o staroj povijesti*. <https://www.starapovijest.eu/>. Posljednji pristup 29. 7. 2025.

5 *Fakultet hrvatskih studija*, Mladen Tomorad – Profili djelatnika. <https://www.fhs.unizg.hr/djelatnik/mladen.tomorad>. Posljednji pristup 29. 7. 2025.

di do kasnoantičkog razdoblja, odnosno seobe naroda, osmislio sam djelo koje sam podijelio u deset velikih poglavlja u kojima su obuhvaćeni svi aspekti političke, društvene, gospodarske i kulturne povijesti ovoga dugog vremenskog raspona. Knjigu sam maksimalno nastojao učiniti što atraktivnijom pa je stoga opremljena s više od 1400 fotografija, velikim brojem povijesnih zemljovida te vrlo opsežnim popisom raznih kronologija najvažnijih država koje su se razvile tijekom starovjekovne povijesti. Nadam se da će ova knjiga pronaći svoju publiku te zainteresirati sve zaljubljenike u povijest starih kultura i civilizacija.

To je prva hrvatska sveobuhvatna sinteza stare povijesti, nastala nakon dosadašnjih djela u okviru arheoloških monografija ili prijevoda. Koje ste historiografske metode i izvore koristili da bi djelo bilo suvremeno i znanstveno relevantno?

Točno, ovo je prva sveobuhvatna sinteza stare povijesti nastala u Hrvatskoj. Zašto do sada nitko nije nastojao napisati jedno ovakvo djelo – iskreno, ne znam. Znam da je profesor Grga Novak još šezdesetih godina 20. stoljeća najavio jedan takav pothvat, ali on je ostao samo na njegovu pregledu staroegipatske povijesti (*Stari Egipat*, 1967.). Nakon toga su se u hrvatskoj historiografiji pojavili tek poneki prijevodi opće povijesti, ali bez naglaska na ovo veliko razdoblje.

Ono što moju knjigu čini posebnom jest njezina „oprema“. Naime, mnogobrojni tekstovi upotpunjeni su i prijevodima antičkih izvora koji dodatno nadopunjuju tekst. Mnogobrojne ilustracije nastoje dodatno vizualno prikazati sve ono što je ispričano u tekstu. Pritom posebno naglašavam vrlo veliki broj fotografija predmeta, skulptura i lokaliteta koje smo posebno pripremili za ovu knjigu. Veliki dio njih samostalno sam fotografirao tijekom posljednjih dvadesetak godina obilazeći najvažnije lokalitete, hrvatske i svjetske muzeje.

Svi podatci navedeni u ovoj knjizi temelje se na najnovijim suvremenim istraživanjima pa su tako i kronološki obrasci u potpunosti osuvremenjeni najnovijim informacijama objavljenim u radovima nastalim posljednjih desetak godina. Knjiga je tako opremljena s više od 80 kronoloških tablica koje se nalaze na kraju knjige, a koje se nerijetko ne mogu pronaći niti u jednom drugom historiografskom djelu. U njihovom sastavljanju pomogli su mi moji studenti diplomskog studija povijesti pa im ovom prilikom i zahvaljujem. Također treba istaknuti i korišteno nazivlje koje je u potpunosti osuvremenjeno aktualnim svjetskim trendovima povijesnih znanosti, posebice arheologije i povijesti. Knjigama bogato opremljenima poput ove ne mogu se pohvaliti niti velike svjetske izdavačke kuće. Pripremajući ju, urednik dr. sc. Deniver Vukelić i ja nastajali smo da knjiga bude precizno napisana, ali i potpuno pripremljena u skladu s pravilima suvremene historiografije.

Knjiga ima 848 stranica te je impresivno vizualno opremljena. Kako ste je uskladili po pristupačnosti i akademskoj zajednici i široj publici?

Tekst sam nastojao pisati što jednostavnije te sam izbjegao ulaziti u bilo kakve velike rasprave vezane uz neka još uvijek neriješena pitanja svjetske historiografije. Nastojao sam na što jednostavniji način dati pregled općeg razvoja pojedinih kultura i civilizacija, kroz sve aspekte njihova razvoja. U metodološkom pristupu uvelike mi je pomoglo dvadesetogodišnje iskustvo pisanja osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika povijesti pri čemu uvijek nastojim napisati ono što držim najvažnijim. Pritom uvijek pazim da se ne izgubim u mnoštvu činjenica koje katkad nisu toliko važne. To je upravo jedan od problema današnjih udžbenika povijesti, ali i mnogobrojnih drugih predmeta, u kojima autori, posebice oni koji rade u znanstvenim i sveučilišnim ustanovama,

nastoje uvrstiti njihovo znanje. Ja sam u ovoj knjizi taj uzrast stavio na razinu studenata povijesti. Prilikom pisanja nastojao sam znatno pojednostaviti mnogobrojne sadržaje te ih učiniti što preglednijima. Tako sam htio dati opći pregled koji će biti lako čitljiv i zanimljiv svakome, od osnovnoškolskih učenika do studenata, znanstvenika i šire publike.

Knjiga će sigurno biti korisna onima koje žele napisati neki seminarski, završni ili diplomski rad, ali i općoj publici koja želi saznati nešto više o ovom vrlo važnom razdoblju ljudske povijesti. Brojni tekstovi koji se mogu pronaći u ovoj knjizi sigurno će pomoći i istraživačima stare povijesti s obzirom na to da oni sadržavaju brojne važne, a katkad i ne toliko poznate informacije. Pritom posebno želim istaknuti tekstove o pogrebnim običajima pojedinih naroda te povijest istraživanja pojedinih civilizacija, odnosno najvažnijih arheoloških nalazišta od pojave prvih naselja do kasnoantičkog razdoblja, nešto što se teško može pronaći u bilo kojem općem pregledu stare povijesti.

U Vašoj novoj knjizi, ali i prethodnoj *Stari Egipat – Povijest i kultura* (2023.), ističete važnost moderne percepcije drevnog Egipta – od filma do računalnih igara. Koji trend u popularnoj kulturi držite najpotentnijim za približavanje antike mladima?

Percepciju i način prikazivanja povijesti držim vrlo važnim dijelom proučavanja povijesti. To je prema mojem mišljenju sigurno najvažniji dio promatranje povijesti danas. On je daleko od savršenog jer često prilično iskrivljeno prikazuje povijest. Upravo je to i razlog zašto sam u posljednje vrijeme pokrenuo EU projekt koji će se u naredne četiri godine baviti upravo ovakvim temama. Danas je prikazivanje povijesti prisutno gotovo svuda, od TV serija, filmova, računalnih igara do književnosti, stripa, mode, sporta, turizma itd.

Ono što nekako možda najviše privlači mlađe generacije svakako su televizijske serije, filmovi i računalne igre. Osobno vjerujem da će u idućih nekoliko godina doći do novog uzleta TV i filmske produkcije vezane uz prikazivanje povijesti. Trenutačno je u pripremi novi film *Odiseja*, američkog redatelja Christophera Nolana, koji bi se trebao početi prikazivati u ljeto iduće godine. Prema prvim najavama, u ovome filmu pojavit će se mnogo velikih filmskih zvijezda te će vjerojatno postići veliki uspjeh na kino-blagajnama. Uz to, već su godinama u pripremi dva filma o Kleopatri.

Uz filmsku umjetnost svakako treba naglasiti i videoigre. Već desetak godina pojavljuju se veliki naslovi koji na razne načine prikazuju i teme stare povijesti. Katkad se radi o borbama bogova, odnosno avatarima bogova, kojima igrači upravljaju u svojim međusobnim okršajima u virtualnom svijetu, ili se radi o velikim pričama (najčešće RPG igrama) u kojima nas glavni likovi uvlače u svijet drevne prošlosti (npr. *Assassin's Creed: Odyssey* ili *Origins*), ili pak pronalazimo razne aspekte percepcije staroegipatske, grčke ili rimske civilizacije (npr. *Horizon: Forbidden West*, *Cyberpunk 2077*, *Hogwarts Legacy* itd.). Uz njih imamo i strateške igre poput serijala *Civilization* ili *Total War*. Svi ovi naslovi mogu sigurno zainteresirati mlađe generacije prema temama povijesti, ali i stare povijesti. Starijim generacijama bio je to strip, književnost i film, a ovim mlađima to su sigurno ovi novi digitalni i *stream* sadržaji.

U današnjem društvu sve je više pokušaja da se antička povijest reinterpreтира kroz suvremene „ideološke leće“ – kroz popularne filmove ili školske kurikulume. Kao znanstvenik, kako gledate na opasnost anakronizma i ideoloških iskrivljavanja u tumačenju antike?

Stara povijest nije toliko podložna ideologijama kao neka druga suvremena razdoblja povijesti, ali se suvremeni ideološki obrasci

katkad, odnosno relativno rijetko, javljaju u raznim temama stare povijesti. Jedan od boljih primjeraka ovakvoga ideološkog poimanja povijesti bio je slučaj Kleopatre VII. koja je prije u dokumentarnoj seriji *Queen Cleopatra* u produkciji Netflixa prikazivana kao crna egipatska kraljica. Ideologija vezana uz ovaj primjer veže se uz ideju da su Egipćani bili *crnci* jer su afrički narod, a Afrika je crna. To je apsolutna netočnost koja nastaje u jednom dijelu historiografije, a može se primijetiti i u suvremenoj filmskoj produkciji gdje se likovi koji su u književnim predlošcima bijelci pretvaraju u *crnce* (npr. najnovija serija HBO-a o Harryju Potteru u kojoj lik profesora Severusa Snapea postaje *crnac*). Da se vratimo na slavnu Kleopatru, ona sigurno nije bila *crnkinja*, njezin otac pripadao je obitelji Ptolemejevića koja svoje podrijetlo vuče iz drevne Makedonije, a njezina je majka vjerojatno bila Egipćanka iz memfiske svećeničke obitelji. Bilo kakvo ideološko, rasno ili bilo kakvo drugačije izokretanje povijesnih činjenica nije dobro pa se na takve probleme treba ukazivati i educirati.

Prema mojem mišljenju, uvijek treba voditi brigu o tome na koji se način povijest treba prikazivati. Ako se nastoji napraviti neko ozbiljno djelo, o tome treba voditi više brige, ali ako se radi o nekom neobveznom obliku zabave, to nije toliko bitno. Naravno, treba se uvijek naglasiti da je nešto nastalo prema nekom predlošku i kolika je točnost prikazivanja. Danas, nažalost, autori vrlo rijetko vode neku veliku brigu o načinu prikazivanja povijesti pa se u njihovim djelima može pronaći svašta. Naravno, sve ovisi o autorima, ali najčešće granica između stvarnosti i prikazanog danas često ne postoji. Mogu li povjesničari utjecati na način prikazivanja? Iskreno sumnjam. Iskripljeno poimanje povijesti nije nešto novo, ono traje stoljećima, još od umjetničkih prikaza nastalih tijekom ranomodernе povijesti te se danas kroz nove medije nastavlja do naših dana. Gledajući današnju televizijsku i

filmsku produkciju, ili čitajući stripove, igrajući računalne igre, uvijek nastojim obratiti pozornost na točnost podataka, no kao znanstvenik teško se boriti protiv iskrivljivanja činjenica. Današnja popularna kultura previše je utkana u sve vidove života i teško je ispravljati netočne činjenice. Problem je što gledatelji mogu stvoriti mišljenje da je ono što se filmski prikazuje stvarno bilo takvo. Ja sam godinama svojim studentima nastojao isticati goleme razlike od stvarnih povijesnih činjenica i onoga što se može vidjeti u takvim prikazima povijesti. Granica postoji i jednostavno treba uvijek biti svjestan da je prikazano daleko od stvarne povijesne zbilje.

U egiptologiji se posljednjih godina javljaju nova tumačenja društvenih struktura ili pak multikulturalnih utjecaja – npr. kontakti između Egipta i Afrike, Levanta ili Nubije. Možete li navesti primjer kako nova istraživanja mijenjaju pogled na antiku?

Egiptologija je posebna priča. Ona se neprestano mijenja, uvijek se javljaju neke nove ideje i tumačenja. Iako o drevnom Egiptu znamo mnogo toga, još smo daleko od razumijevanja njegove povijesti i kulture. Danas je opće prihvaćeno da je do sada otkriveno tek oko 40 posto staroegipatskih povijesnih lokaliteta. Možda jedan od najboljih primjera koji može poslužiti kao odgovor na ovo pitanje jest pitanje južnog Egipta, odnosno današnjeg Sudana i Etiopije s Egiptom. Najnovije studije koje se temelje na arheološkim istraživanjima u posljednjih nekoliko desetljeća dovele su do važnih saznanja o razvoju drevnih kultura na ovom području te utjecaju staroegipatske kulture na području Nubije i Kuša. Opće je prihvaćena teza da je do početka 2. tisućljeća pr. Kr. Egipat s ovim područjem uglavnom vodio trgovačke veze te da je katkad upućivao svoje ekspedicije koje su s područja Nubije i Kuša dopremale važne sirovine (drvo, zlato, začine itd.) na sjever. No od razdoblja 12. dinastije nadalje ovo područje postaje dio velikoga

egipatskog kraljevstva. Ono što donedavno nije bilo toliko poznato jest da se na području Nubije i Kuša razvijaju važne afričke kulture već sredinom 3. tisućljeća pr. Kr. te da su one dosegle svoj puni razvoj pod utjecajem drevne egipatske civilizacije. Nakon što je Egipat koncem Novoga kraljevstva postupno počeo gubiti utjecaj na ovom prostoru, tamo se razvijaju zasebna kraljevstva koja će tijekom kasnog 8. st. pr. Kr. zavladata cijelim područjem Egipta kao 27. egipatska dinastija. Kasnije, u razdoblju 1. st. pr. Kr., na tom istom prostoru nastaje kultura Meroje koja će očuvati egipatske tradicije sve do 3. st. te će se oduprijeti velikom Rimskom Carstvu. Iako su mnoge od ovih činjenica bile i do sada poznate, detalji samostalnog razvoja kraljevstva Kuš i Meroja tek su proteklih desetljeća izišli na svjetlo dana te je kroz novija istraživanja istaknuta njihova važnost u trgovačkim vezama između sjeverne i središnje Afrike. Takav pristup odlično je vidljiv i u prvoj sveobuhvatnoj povijesti Afrike koja će uskoro u izdanju Školske knjige biti objavljena i na hrvatskom prijevodu.

Drugi dobar primjer suvremenih istraživanja jest primjer proučavanja klimatskih promjena tijekom kasnog 3. tisućljeća pr. Kr. i njihova utjecaj na propadanje Akadskog Kraljevstva. Novija istraživanja, koja se provode u posljednjih petnaestak godina, također su povezala ove promjene i s propadanjem Starog kraljevstva u Egiptu gdje istodobno dolazi do velikih suša i potpunog raspada društvenog poretka koji je danas opće poznat kao Prvo međurazdoblje. Upravo poznavanje najnovijih istraživanja raznih znanosti može pridonijeti mijenjaju pogleda na razvoj pojedinih kultura ili civilizacija, a takav pristup nastojao sam primijeniti i u ovoj knjizi.

Sustavno ste pisali o egipatskim artefaktima i vjerskim kultovima u Istri i Iliriku te, primjerice, zbirci s Košljuna. Gdje vidite najve-

ći potencijal daljnjih istraživanja antičkoga egipatskog utjecaja ili artefakata u Hrvatskoj i ima li ga uopće?

Mislim da hrvatske egiptološke zbirke imaju veliku potencijal. Veliki dio građe još uvijek nije dovoljno istražen, a dio nije u potpunosti ni objavljen. Radeći na projektu *Croato-Aegyptica* (od 2003. do danas) nastojao sam istaknuti važnost hrvatskih egiptoloških zbirki te približiti spoznaju da egipatske zbirke nisu samo dio Arheološkog muzeja u Zagrebu nego da se one mogu pronaći u čak 43 muzejske institucije u Hrvatskoj. Na žalost, problem je što je hrvatska egiptološka zajednica vrlo mala te da nekoliko pojedinaca ne može raditi na tako velikom materijalu. Upravo ta činjenica daje mogućnost daljnjeg razvoja. Iskreno, u proteklih pet do šest godina ja sam poprilično zapostavio ovaj projekt, prije svega zbog toga što sam radio na velikim sintezama koje sam objavio ili bi trebale biti objavljene u narednih godinu dana. Potencijala za napredak ima, a tomu može pridonijeti i moguća suradnja sa Sveučilište Ain Shams u Kairu o čemu se trenutačno pregovara.

Hrvatska egiptologija još je uvijek u ranoj fazi institucionalnog razvoja, a često ovisi o entuzijazmu nekolicine pojedinaca. Koji su prioriteti za daljnji razvoj egiptologije u Hrvatskoj i u čemu vidite ključne prepreke?

Nažalost, hrvatska egiptologija ovisi isključivo o entuzijazmu pojedinaca. Prave institucionalne podrške trenutačno nema, ali postoji mogućnost da će se to uskoro promijeniti. Kao što sam rekao, postoji mogućnost sklapanja nekoliko međunarodnih ugovora o istraživačkoj suradnji, a u planu je i priprema sveučilišne egiptološke škole na Fakultetu hrvatskih studija. Njezin osnutak predviđen je dokumentima programskih ugovora od 2025. do 2029. godine. No, hoće li se on realizirati ovisi o brojnim faktorima na koje ja u ovom trenutku ne mogu utjecati. Ja sam dao inicijativu

osnutka ove škole koju planiramo voditi kolega Daniel Rafaelić i ja. U njezin rad uključili bismo čitav niz domaćih i inozemnih stručnjaka. Također je evidentno da postoji mogućnost suradnje s nekoliko projekata s kolegama iz Egipta i Europe. Jedna od njihovih temeljnih želja jest da osnujemo hrvatsko-egiptološko društvo koje bi postavilo temelje za daljnja istraživanja, radilo bi se na promociji struke, vodile raznovrsne tribine i javna predavanja i sl. Također je u ovom trenutku aktualno povećanje suradnje Fakulteta hrvatskih studija s Arheološkim muzejom u Zagrebu pa se nadam da ćemo zajedničkim naporima postići da dođe do napretka ove zapostavljene discipline.

Što mislite o načinu na koji se antičko nasljeđe, primjerice Salona, Naron, rimski mozaici ili tragovi Egipta u Hrvatskoj prezentiraju u školama i muzejima? Što bi trebalo mijenjati da antička baština u Hrvatskoj postane dostupnija mladima?

Mislim da je ova ideja jako dobra. No jedini je problem kako to izvesti. Terenska nastava bila bi odličan način takve prezentacije, ali je on preskup i neizvediv. Stoga bi bilo najbolje da se izrade specijalizirani portali s digitalnim prikazom pojedinih lokaliteta te njihovom rekonstrukcijom. Takvi projekti postoje u inozemnim institucijama, no uvijek je problem njihovo financiranje. Općenito držim da bi se trebao mijenjati način prikazivanja povijesti. Moderne digitalne tehnologije omogućuju da se na vrlo životopisan način prikaže prošlost. Vrlo dobar primjer su mnogobrojni digitalni egiptološki projekti poput *Digital Giza* i sl. u kojima se mogu vidjeti vjerne rekonstrukcije pojedinih lokaliteta, može se ulaziti u velike piramide ili grobnice i sl. Držim da su takvi projekti izvedivi i u Hrvatskoj, osobito na velikoj važnoj spomeničkoj baštini poput Dioklecijanove palače u Splitu, pulske Arene, Salone, Narone i sl.

Za kraj, koje biste preporuke dali za zaštitu i održivu valorizaciju arheološkog nasljeđa u Hrvatskoj?

Mnogo bi se toga moglo napraviti. No uvijek je problem novac, ali i postojeći objekti koji često prikrivaju antičku baštinu. Dokaz da to su i nedavni nalazi u Sisku gdje su otkriveni ostatci staroga nepoznatog rimskog kazališta s kraja 1. st. pr. Kr. koji su otkriveni tijekom rekonstrukcija zgrada nakon potresa 2020. godine. Ministarstvo kulture i pojedine lokalne zajednice mogle bi sigurno uložiti veća sredstva za prezentaciju antičke baštine, ali i organizaciju raznih kulturnih manifestacija oživljene povijesti. One mogu dovesti turiste, osigurati novac za nova istraživanja i nove projekte, ali i povećati zanimanje za povijest. Hrvatska se sigurno ne može potužiti svojom kulturnom baštinom. Imamo brojne povijesne građevine, zapuštene dvorce, a veliki dio antičke baštine je i nepoznat jer još nije ni otkriven – pritom mislim na prilično slabu istraženost rimske Panonije. Čak niti ostatci velikih antičkih središta poput Siscije i Murse nisu dovoljno dobro istraženi niti prezentirani javnosti. Danas kad posjetite Osijek, drevne ostatke Murse gotovo da ne možete ni vidjeti. Upravo daljnja istraživanja ovih lokaliteta i neki mogući oblici prezentacije mogu biti vrlo korisni za državu, ali i mnogobrojne lokalne zajednice.